U FINAL ÎN LIMBA SCRIERILOR AROMÂNEŞTI DE LA SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XVIII lea

Nistor Bardu
Universitatea *Ovidius* Constanța

Le u final dans la langue des écrits aroumains de la fin du XVIII e siècle (Résumé)

Les écrits aroumains de la fin du XVIII e siecle sont représentatifs pour la conscience linguistique des Aroumains; jusqu'à l'époque, cette conscience s'était manifestée seulement par l'utilisation orale, en famille, du dialecte maternel. Dans cet article nous avons étudié la réalisation et la distribution du u final dans les écrits (publiés) de Cavalioti, Daniil Moscopoleanul et Constantin Ucuta.

1. Apărute în contextul ideilor iluministe aduse în Albania şi în special la Moscopole, între alții, şi de învățații şi negustorii aromâni cultivați care aveau legături strânse cu Europa Occidentală, scrierile în aromână tipărite la sfârşitul secolului al XVIII[lea] sunt deosebit de elocvente pentru conştiința de neam şi de limbă a aromânilor care se manifestase până atunci doar prin întrebuințarea acasă, orală, a graiului matern. Vocabularul lui Cavalioti din lucrarea **Prima învățătură (Πρωτωπειρια)** – Veneția, 1770, **Lexiconul** în patru limbi al lui Daniil Moscopoleanul inclus în **Învățătura introducătoare (Εισαγωγικγ διδασκαλια)** – Veneția, 1794 şi mai ales **Noua Învățătură (Νεα Παιδαγωγια**) sau **Abecedar uşor** – Viena, 1797, a lui Constantin Ucuta sunt deosebit de importante pentru cunoaşterea aromânei vorbite în perioada respectivă şi în special pentru graiurile aromâneşti din Albania, din jurul Moscopolei.

În cele ce urmează ne vom ocupa de modul de realizare şi distribuția lui u final în graiurile reflectate în aceste scrieri tipărite, cunoscută fiind însemnătatea pentru istoria limbii române şi dialectologia românească a repartiției dialectale a acestui sunet în poziția respectivă.

2. Atent la nuanțele sunetelor, Ucuta observă, în prefața *A g'uvăsitorrui* "Către cititor", că în graiul în care scrie el sunt două sunete *u*:

"Avem dao ou[=u]:ună ntreagă, ou[=u]: lucru, caplu. E alantă òu[=ŭ] cu psili stră năsă, pre nğumitate: ncl'inŭ, tatălŭ, facŭ, cosŭ, nu tatălu, facu, cosu; aşî' se împarte tute silavíile ți aŭ psili stră năse: ávŭ, nu áviŭ; elŭ nu elu; aducŭ"[1]**.**

Din precizările făcute şi din exemplele date rezultă că Ucuta distinge pe *u* plenison notat *ou*, ocurent după un grup de consoane, de *-u* scurt final, notat *òu*, ocurent după o consoană. În general, în textul său, semnul grafic psilí (') deasupra unei

[1] Papahagi Per., **Scr. arom.** p. 67. În transpunere: "Avem două [sunete] *u*: unul întreg, *u*...şi celălalt... *ŭ*, cu psilí pe el pe jumătate...; aşa se împart toate silabele care au psilí peste ele..."

BDD-A3617 © 2003 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:27 UTC)

vocale pare să marcheze întotdeauna rostirea semivocalică sau scurtă a vocalei respective[2].

Totuşi, după cum scrie mai departe Ucuta, acest *-u* scurt final nu se pronunţă după *m*: *"Născănte zboarră ţi se sculusescu cu: mu nu băgăm niţeună òu (=ŭ): avem, lăsăm, putém, cupusím; tră cama ndreptu zborru*[3]*"*.

Plecând de la această precizare, Th. Capidan.conclude că în graiul lui Ucuta "*-u* se rosteşte pe jumătate după orice consoană afară de *m*. El (Ucuta, n.n. N.B.) uită câteodată această regulă şi-l scrie după *m*: *mprumutămŭ* 65/3".[4]

Reluând discuţia prezenţei lui *u* final după *m* în scrierile aromâneşti din secolul al XVIII-lea, Matilda Caragiu-Marioţeanu crede că Th. Capidan greşeşte când ajunge la o asemenea concluzie: "Adevărul este că Ucuta nu "uită" notându-l pe *-u* după *m*, ci ‹‹uită» când nu-l notează'.

În legătură cu faptul dacă acest *-u* după o consoană este un *ŭ* (scurt) sau *u* (plenison), nu se poate afirma nimic cu siguranţă. Astăzi în majoritatea graiurilor aromâneşti *-u* se rosteşte scurt după o consoană."[5]

În continuare, autoarea spune: "Faptul că el nu este notat întotdeauna de unii cercetători, nu trebuie interpretat ca o şovăire, cum consideră Th. Capidan (Arom. p. 285), ci ca o lipsă a autorilor respectivi, *u* final precedat de o consoană în aromână este o realitate fonetică incontestabilă. Toţi scriitorii din secolul al XVIII-lea îl notează. Pe lângă aceasta, în cursul anchetei pentru arhiva fonogramică l-am auzit la toate ramurile de aromâni: toate cuvintele recent intrate în graiul aromânilor din ţara noastră se adaptează la sistemul fonetic al aromânei şi se rostesc cu -u după o consoană sau mai multe consoane."[6]

Pentru a aprecia mai exact realitatea lingvistică a lui *u* final în scrierea lui Ucuta, atât după *-m*, cât şi în alte situaţii, vom prezenta şi alte observaţii ale cercetătorilor care au studiat graiurile aromâneşti din Albania, după cum urmează:

- Conform lui Th. Capidan, în graiul fărşeroţilor din Albania *u* final nu se rosteşte după un grup consonantic "întocmai ca în dialectul dacoromân", ca în exemplele *alant, esc, sânt, mi-mvesc, umt*[7] etc. Referitor la această observaţie, Emil Petrovici crede că în formele menţionate avem de a face cu "forme consonantice bemolate (rotunjite)[8], care au luat naştere în urma dispariţiei lui *u* final".[9]

---

[2] Vezi textul lui Ucuta din **Papahagi Per., op. cit.**

[3] Papahagi Per., **op. cit.**, p. 67. În transpunere : "La câteva cuvinte care se termină în *-mu* nu *am* pus nici un *ŭ*... pentru o redare mai dreaptă (fidelă)".

[4] Capidan, **Aromânii**, p. 287.

[5] Caragiu-Marioţeanu, **Liturghier**, p. 89.

[6] **Ibidem**.

[7] Capidan, **Fărşeroţii**, p. 188-189; idem, **Aromânii**, p. 287.

[8] Petrovici, **Consoane rotunjite în graiurile aromâne din Albania**, p.53.

BDD-A3617 © 2003 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:27 UTC)

- La fărşeroţii din Albania, Th. Capidan a înregistrat forme în care *u* final se pronunţă plenison şi după o singură consoană: *mi dušu* faţă de *mi duš*; *ašu* faţă de *aš*; *sacu* faţă de *sac*; *focu* faţă de *foc*[10] etc.

- Distingându-i pe moscopoleni de fărşeroţi prin câteva particularităţi de grai, N. Saramandu remarcă faptul că în graiul moscopolenilor precum şi al aromânilor din Shqepur (Albania), *[u]* (*u* scurt final) nu se aude după *m*, spre deosebire de graiurile pindean grămostean şi fărşerot, în care sunetul respectiv se distribuie după o consoană, în general, inclusiv *[m]*[11]

În **Mic atlas al dialectului aromân din Albania şi din Fosta Republică Iugoslavă Macedonia**, P. Neiescu notează, pentru localităţi din Albania, forme în care *u* scurt final apare distribuit după *m* şi forme în care vocala respectivă nu este distribuită după *m*, de multe ori fiind vorba de acelaşi cuvânt: *n am* şi *n am* (h. 195); *fudim* sau *fuzim* faţă de *fudim* (h. 126); *gl'em* şi *g'em* (h. 153), *ĝucăm* şi *ĝucăm* (h. 129); *spunem* şi *spuném* (h.91); *vidém* şi *vidém* sau *vîdém* (h.101) etc.

Într-un articol anterior **Micului atlas,** intitulat **Situaţia lui „u final" în dialectul aromân din Albania şi din Macedonia**[12]**,** Petru Neiescu arată că în graiurile vorbite de fărşeroţi şi de aromâni din zonele menţionate în titlu, care fac parte din grupul nordic, *u* final după grup consonantic şi după o consoană (bilabiala nu formează o categorie aparte) cunoaşte trei realizări: silabic, şoptit şi 0 (dispărut). După *m*, în formele de indicativ prezent, persoana I plural şi de imperfect persoana I singular şi plural, *u* final se realizează şoptit sau dispare (după *m* exploziv sau din cauza pronunţării implozive a lui *m*[13]). Regula generală, stabilită de autor pe baza unei analize statistice amănunţite este că „în graiul fărşeroţilor din Albania şi în cel al aromânilor din Macedonia *u* final se rosteşte silabic după grupuri de consoane şi şoptit după consoane simple.[14] Referindu-se la situaţia rostirii lui *u* final după m în localităţile Beala de Jos[15], Moloviţte şi Gopeş din Macedonia[16], mai precis la rostirea lui *m* fără explozie, P. Neiescu, în articolul citat, dă crezare observaţiilor lui Ucuta

---

[9] **Ibidem**, p. 51. Despre consoanele rotunjite în limba primelor texte româneşti vezi şi Avram, **Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice**, p. 42.
[10] Capidan, **Fărşeroţii**, p. 189, idem, **Aromânii**, p. 287.
[11] Saramandu, **Aromâna**, p. 429.
[12] În **SCL**, XXVII (1976), nr. 3, p. 231-238.
[13] P. Neiescu, **art. cit.**, p. 233.
[14] **Ibidem**, p. 238.
[15] Vorbitorii aromânei din Beala de Sus şi Beala de Jos aflate lângă Struga, în Macedonia, prezintă particularităţi de grai comune cu ale aromânilor din Albania, cf. Saramandu, **Aromîna**, p. 423. Vezi şi Capidan, **Aromânii**, p. 19.
[16] Despre aromânii din Gopeş şi Moloviţte, Tache Papahagi, **Originea moloviştenilor şi gopeştenilor în lumina unor texte**, „Grai şi suflet", IV, 1929-1930, p. 252 şi urm. crede că sunt originari din oraşul Moscopole şi regiunea înconjurătoare. Capidan, **Aromânii**, p. 423, consideră că aromînii din Gopeş şi Moloviţte constituie un grup aparte.

BDD-A3617 © 2003 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:27 UTC)

prezentate **supra**. „E posibil – spune P. Neiescu – ca şi în unele localităţi din Albania, poate chiar în Moscopole, de unde era originar Ucuta, sau în altele, nestudiate de noi, din Macedonia, să fie cunoscută rostirea lui *m* fără explozie. De altfel, rostirea implozivă a consoanelor finale bemolate, în graiurile româneşti din Albania a fost semnalată de E. Petrovici, fără exemple şi fără localizări."[17]

Examinând critic aceste păreri în articolul U final în graiurile aromânei, Nicolae Saramandu[18] consideră, pe baza propriilor cercetări, că echivalarea făcută de Petru Neiescu între aromânii nordici şi cei din Macedonia, iar pe de altă parte între aromânii din Albania şi fărşeroţi nu este întru totul adecvată. În primul rând, în Macedonia nu se vorbeşte un grai aromânesc unitar: în Macedonia grecească se vorbesc atât graiurile grămostean (Livezi etc.) şi fărşerot (Vodena, Gramaticova de Sus, Cândrova etc.), care aparţin „aromânei nordice", cât şi graiul pindean (Veria, Xirolivadi, Doliani etc.) care aparţin aromânei sudice. În Fosta Republică Iugoslavă Macedonia se vorbesc, în general, graiuri grămostene (Cruşova, Târnova, Magarova, Coceani, Ştip), dar şi graiuri asemănătoare cu cele din Albania (Beala de Jos, Struga) sau care formează un grup aparte. Apoi, nici în Albania graiurile aromâneşti nu sunt unitare. După cum au observat Th. Capidan şi apoi Nicolae Saramandu, aici există deosebiri între aromânii de la oraşe, originari din Moscopole, cunoscuţi sub numele de ***moscopoleni*** (cărora Constantin N. Burileanu, **De la Românii din Albania**, Bucureşti, 1906, p. 268, le spusese „nu fărşeroţi") şi aromânii de la sate, care se ocupau cu păstoritul sub formă nomadă şi care se numesc fărşeroţi.

De aceea, nu trebuie să se mai vorbească azi despre aromâna nordică şi aromâna sudică, ci despre grupuri constituite în timp şi delimitate între ele de înşişi vorbitorii lor care îşi spun *fărşeroţi, grămosteni, m(i)uzechiari, avdel'aţi, verγani, moscopoleni* etc., după numele localităţilor de origine. Atât în trecut, cât şi în prezent, ei au fost şi sunt amestecaţi, fie în sud, fie în nord, fie în centru. Astfel au stat lucrurile şi în Macedonia şi Albania unde Petru Neiescu şi-a desfăşurat anchetele. Materialul său lingvistic aparţine, aşadar, mai multor grupuri dialectale dintre care cel ***grămostean*** şi cel ***fărşerot*** se delimitează clar.

Deşi nu spune în mod explicit, Petru Neiescu distinge la aromânii din Albania grupul moscopolean care, între alte particularităţi, se caracterizează prin următoarea ocurenţă a lui *u* final:

- *u* silabic după grup de consoane;
- *u* şoptit după o consoană (exclusiv *m*);
- *u* dispărut după *m*;

[17] P. Neiescu, **art. cit.**, p. 237-238.
[18] În **SCL**, XXX, 1978, nr. 3, p. 29-340.

BDD-A3617 © 2003 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:27 UTC)

Acesta este tipul de grai pe care îl reflectă Ucuta în textul lucrării sale **Noua Învățătură** din 1797 şi pe care, în articolul citat **supra** şi apoi în **Micul atlas**, Petru Neiescu îl înregistrează fără să facă precizarea necesară.[19]

În concluzie, pentru aromânii din Albania şi în special pentru cei din Moscopole, care puteau proveni din tulpini diferite, având anumite particularități de grai, nu se pot stabili reguli precise după care, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, *u* final fie se pronunța plenison sau scurt după o consoană sau un grup de consoane, fie nu se pronunța deloc.[20] Când Ucuta îl notează sau nu-l notează pe *ŭ* (*pre nğumitate*) după *m*, el reflectă o realitate lingvistică specifică vorbitorilor aromâni locuitori ai Moscopolei, în al căror grai scrie şi cărora li se adresează în primul rând. De aceea afirmația Matildei Caragiu-Marioțeanu că Ucuta uită să-l noteze pe *-u* după *m*[21] ni se pare insuficient motivată.

3. În cele ce urmează, vom prezenta realitatea lui *u* final ținând seama de numărul şi caracterul consoanelor care îl precedă, precum şi de precizările lui Ucuta privind calitatea vocalei respective şi a grafiei întrebuințate pentru redarea sa: *u* (*ou*) sau *ŭ* (*òu*). În ceea ce-i priveşte pe Cavalioti şi Daniil, vom respecta grafia originală – semnul *ou*, fără a o interpreta.

3.1. ***[U] final precedat de o consoană***

După bilabialele *p*, *b*.

După *p*: la Ucuta: *n-capŭ* "în cap", 67/5 la Cavalioti şi Daniil: *arrupu* "rup", Cav.672; *plupu* "plop", Dan.117/1; *scapu* "scap", Cav.177; *stupu* "stup", Cav.604.

După *b*: *cuibu* "cuib", Cav.1095, *ntrebu*[22] "întreb", Cav.277, Dan.181/34.[23]

---

[19] Lucrarea a apărut în 1997 dar anchetele au fost făcute în 1959, deci după aproximativ 30 de ani după anchetele lui Capidan.

[20] Situația prezenței lui *u* final în aromână poate fi comparată cu cea din dacoromână, pentru care, alături de forme fără *-u*, de tipul *lup*, dialectologii au notat în aceeaşi regiune – Crişana, forme cu *-u* scurt (*bun*^{u} , *caş*^{u} , *lup*^{u} etc.) şi forme cu *–u* silabic: *un fir de [păru]*; *să nu-i fie [frigu]*, *[podulu]*. Prin urmare nu se poate şti dacă în primele texte româneşti din secolul al XVI-lea, mai exact în **Codicele Voronețean**, semnul *o* din slavonă notează o vocală plenisonă, una semisonă sau este doar un semn grafic (cf. Avram, **Contribuții la interpretarea grafiei chirilice**, p. 39-41. Vezi şi exemplele din **Dialectologie română**, p. 154 precum şi hărțile reproduse în acelaşi volum după **ALRMI,** h. 254 (p. 134) şi h. 104 (p. 135).

[21] Vezi **supra**, nota 5.

[22] În exemplele din **Codex Dimonie** *čirapu*, *robu* etc., date de Capidan în **Aromânii**, p. 286, nu există nici un semn pentru *-u* final după o consoană, deşi în transliterarea sa, Gustav Weigand "l-a transcris pe *-o* precedat de o singură consoană prin *ŭ* : *sklavŭ*, *kotŭ*, *dzokŭ*, *étimŭ*, iar pe *o* precedat de două sau mai multe consoane prin *-u*: *kondu*.... Interpretând astfel, profesorul de la Leipzig a avut probabil în vedere starea de lucruri din graiurile aromâneşti din Grecia, în care *-u* este scurt precedat de o consoană şi plenison după un grup de consoane", cf. Caragiu-Marioțeanu, **Liturghier**, p. 90.

BDD-A3617 © 2003 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:27 UTC)

După nazale. După *m*. La Ucuta, în cele mai multe forme *ŭ* lipseşte după *m*: *alăvdăm* "lăudăm", 85/30; *se avem* "să avem", 65/3, 67/6; *cădem* "cădem", 75/17; *nă sculăm* "ne sculăm", 75/17; *strigăm* "strigăm", 75/17 etc., dar apare în *mprămutămŭ* "împrumutăm", 65/4; *se videmŭ* "să vedem", 79/23.

La Cavalioti şi Daniil: *se avemu* "să avem", Dan.156/22; *se nu bemu* "să nu bem", Dan.133/10, *frónimu* "blând", Cav.1079; *fumu* "fum", Cav.375, Dan.154/21, *omu* "om", Cav.61; *pomu* "pom", Cav. 804, *se purtămu* "să purtăm", Dan.157/23; *se scăpămu*[24] "să scăpăm", Dan.137/12 etc.

După *n* . La Ucuta: *bunŭ* "bun" 99/53; *se me ncl'inŭ* "să mă închin", 65/2; *spunu* "spun", 79/23; *tonŭ* "ton", 67/5; *unŭ* art. şi num. "un", 67/5, 83/28.

La Cavalioti şi Daniil: *tru anu* "într-un an", Dan.138/13; *deadunu* "împreună", Dan.144/16; *spunu* "spun", Cav.208; *vinu*[25] "vin", Cav.275.

După lichide. După *-r*[26]. La Ucuta: *ağutorŭ* "ajutor", 95/48; *alorŭ* "ale lor", 65/1, *anostrorŭ* "alor noastre", 65/1; *dorŭ* "dor", 65/1; *picurarŭ* "cioban, păcurar", 69/10, *singurŭ* "singur" 85/31.

La Cavalioti şi Daniil: *cavúru*[27] "rac", Cav.338; *coru* "horă", Cav.1134; *doru* "dor, durere", Cav.800, Dan.140/14; *muru* "perete, zid", Cav.983, *singuru*[28] "singur", Cav.625, Dan.136/12, 165/26 etc.

---

[23] În puncte din Albania, Neiescu, **Mic atlas** înregistrează după *p, b*: [u], [u], şi [*φ*]: *łup*^{u}, 8/1, 2, 3, 5, 6, 7 şi *łup* 8/4; *stup* 11/1, 2, *stup*^{u} 11/3 şi *stup* 118/1; *słabu* 14/3; *slab*^{u} 14/1 şi *slab* 14/4.

[24] În Caragiu-Marioţeanu, **Liturghier**, p. 88, formele fără *-u* după *m* sunt mai numeroase decât cele cu *-u*: *aduţém, alăvdăm, avem, cădem, căftăm* etc., faţă de *nă ncl'inămu, himu, l'irtămu* ş.a.. În Neiescu, **Mic atlas**, în localităţile din Albania *-ŭ [*^{u}*]* după *-m* alternează frecvent cu *-0* (vezi **supra**, p.114). Marcarea acentului de către Cavalioti şi Daniil în formele *bému, ómu, fúmu* etc. ar putea fi un indiciu al rostirii plenisone şi nu scurte a lui *u* final.

[25] A se compara cu *nun*^{u} şi *nun* (h. 74); *prunu, prun*^{u} *şi prun* (h. 170); *spun*^{u} *şi spun* (h. 90) etc. din Neiescu, **Mic atlas**.

[26] Nu putem şti dacă este vorba de *r* cu vibraţii apicale sau de *r (ρ)* cu vibraţii uvulare (cf. Caragiu-Marioţeanu, **Liturghier**, p. 96.

[27] Papahagi Per., **Scr. arom.** p. 200, crede că azi forma generală este *cávru*.

[28] Despre formele *aĝătór, a masturlor, a súfitlor* din **Liturghier**, p. 88, Caragiu-Marioţeanu observă: "Această situaţie se datoreşte probabil articulării velare a lui *r (ρ, ρρ)*; autorul nu a sesizat rostirea labializată după un astfel de sunet. [...] Că după *r* final se rostea totuşi un *u* ne-o dovodeşte şi grafia *sbórulu* (XIII/8), *sbórrulu* (XIX/20), în care *u* apare nesincopat, faţă de *sbórlu* din alte graiuri aromâneşti, ceea ce a împiedicat formarea grupului *rl* şi reducerea lui *rr*: *sbórru*. Acest caz ar pleda şi pentru transcrierea lui *o* prin *u* plenison...". Exemplele *ĉiĉór*^{u} şi *ĉiĉór* (h. 5); *murár*^{u}, *murárl*^{u} şi *murár* (h. 180); *singuru, singur*^{u} şi *singur* (h.42) din Neiescu, **Mic atlas** par să pledeze atât pentru rostirea lui *[u]* sau *[* ^{u}*]* după *r*, cât şi dimpotrivă, *u* plenison evoluând la ^{u} şi apoi la *-0*. Alte exemple la Capidan, **Aromânii**, p. 286.

BDD-A3617 © 2003 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:27 UTC)

După *-l*. La Ucuta: *aţelŭ* "acela" 65/3, 67/5, 73/15 etc.; *domnulŭ* "Domnul", 65/3, 79/22 dar şi *domnul* (fără *–ŭ*), 67/51; elŭ "el", 93/45: *me scolŭ* "mă scol", 77/18 şi în cazul de fonetică sintactică *se nu-lŭ scoli* "să nu-l scoli".

În contextele *Dumnidăllŭ a nostru* "Dumnezeul nostru", *Dumidăllŭ al Iacov* "Dumnezeul lui Iacov" 95/48, Ucuta notează, probabil, un *ŭ* semivocalic rezulatat în urma rostirii legate a articolului *-lŭ* şi a cuvântului următor monosilabic care începe cu vocala *a*. Totuşi, în forma articulată *tatălŭ* "tatăl", 67/6, *u* final este scurt, spre deosebire de *amirăllu (de Vassan)* "Împăratul Vasanului", Uc.97/52 sau *Hriştóllu (dumnidăllŭ a nostru)* 67/5, în care *-u* din articolul hotărât este plenison, fiind notat ca atare (*ou*).

La Cavalioti şi Daniil: *golu* "gol", Cav.20, 283, 483, Dan.142/15; *ńelu* "miel", Cav.78, *viţălu* "viţel", Cav.628. Menţionăm şi formele articulate *afendulu* "preotul", Dan.142/15, *corbulu* "corbul", Dan.125/6, *vintulu*.[29]

După palatale. După *ń*: *călcăńu*[30] "călcâi", Cav.1084; *gruńu* "bărbie", Cav.763, Dan.168 /27. După *l'*: *al'u* "usturoi, ai", Cav.892, Dan.141/15; *făsul'u* "fasole", Dan.133/10, *pul'u*[31] "pui", Cav.815, Dan.170/2.

După dentale. *După t.* La Ucuta: *alăvdatŭ* "lăudat", 85/32, 86/33; *cătŭ* "cât", Uc.65/2; *n-cotŭ "în deşert"*, 91/40; *ńiluitŭ* "miluit", 69/8 etc.

La Cavalioti şi Daniil: *băgatu* "băgat", Dan.140/14; *ligatu* "legat", Dan.157/23; *muşatu* "frumos", Dan.148/18; *mutu* "mut", Cav.432; *nu potu* "nu pot", Dan.140/14; *totu*[32] "tot", Cav.689.

După *d*. La Ucuta: *se vedŭ* "se văd", 65/4, 79/21; *nu vedŭ* "nu văd", 99/52.

La Cavalioti şi Daniil: *cadu* "cad", Cav.760; *pútridu* "putred", Dan.167/28, *şedu* "stau", Dan.125/6; *udu* [33] "ud, stropesc", Cav.143.

După velare. După *c*. La Ucuta: *se (me) facŭ* "să (mă) fac", 77/19, 77/20; *pre locŭ* "pe pământ", 67/5, 75/16, 93/45.

La Cavalioti şi Daniil: *aducu* "aduc", Dan.120/4; *va se arucu* "voi aruca", Dan.132/10; *cocu* "coc, a coace", Cav.157; *cucu* "cuc", Cav.463; *facu* "fac",

[29] Alte exemple la Capidan, **Aromânii**, p. 286. La Caragiu-Marioţeanu, **Liturghier**: *tatulu* şi *tatul*; *domnulu*. În Neiescu, **Mic atlas**: *ńeł*^{u} (h. 17), *yiţăł*^{u} dar şi *ýiţăl* (h. 32/3, 6).

[30] La Neiescu, **Mic atlas**, h. 144: *câlcăń*^{u} şi *câlcoń*, *cîlcăń*. Alternanţa *-u* scurt / *0* se întâlneşte şi în *cîptiń*^{u}, *căptiń*, *ćipitiń*, **ibidem**, h. 145. La Saramandu, **Cercetări**, p. 170: *câlcăn*^{u}

[31] **Ibidem**, h. 135: *pul*^{u} şi *pul*^{ü}; h. 136: *tal* ^{ü} şi *tal'*. La Saramandu, **Cercetări**, p. 170: *al'*^{u}.

[32] Alte exemple, la Capidan, **Aromânii**, p. 286. La Caragiu-Marioţeanu, **Liturghier**, p. 88: *aflatu*, *alăvdatu*, *ayiusitu* etc. La Neiescu, **Mic atlas**, ca şi în situaţiile precedente, în localităţile din Albania, formele cu *–u* scurt *bîrbat*^{u} şi *bîrbat* (h. 173), *cucot*^{u} / *cîcot* ^{u} şi *cucot* (h. 73); *nipot* ^{u} şi *nipot* (h. 166) etc.

[33] La Neiescu, **Mic atlas**: *ved* ^{u} şi *ved* (h. 100); *şed* ^{u} / *şăd* ^{u}, dar şi *şed* (h. 71).

BDD-A3617 © 2003 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:27 UTC)

Dan.134/11, 138/13, 154/21 etc., *focu* "foc", Cav.1098; *h'icu* "smochin", Dan.138/13; *locu*[34] "pământ", Cav.171, 1141.

După *g*: *bagu* "bag", Cav.109, *cátregu* "corabie, navă" Cav.377, Dan.136/12; *fagu* "fag", Dan.117/1; *legu*[35] "leg", Cav.212 etc. După fricative. După *s*. La Ucuta: *adil'ósŭ* "îndurător", 93/44; *ʹaliθinosŭ* "adevărat", 79/21; *cosŭ* "cos" 67/6; *deg'osŭ* "dedesupt", 91/40; *năsŭ* [36]"el", 67/5, 93/44; *vărtósŭ*, s., adj., adv. "foarte, prea", 67/5, 71/10.

La Cavalioti şi Daniil: *cóposu* "osteneală", Cav.446; *cosu* "cos", Cav.833; *grosu* "gros", Cav.1129, *fusu* "fus", Cav.22, *ng'osu* "jos", Dan.136/12; *osu* "os", Cav.430; *sănătosu* "sănătos", Dan.167/27. La Daniil, *u* final dispare după *s*- în forma *vărtós*, în situaţii de fonetică sintactică, când cuvântul următor începe cu *u*: *vărtos urutu* "foarte urât", 140/14 dar şi în alte situaţii: *vărtós dulţe* "foarte dulce" 169/28; *felisescu vărtós*[37] "folosesc foarte mult", 120/4.

După *z*: *ńicuzŭ* "micuţ", Uc.69/8. La Daniil, *u* final dispare: *răgoz*[38] "rogoz", 171/29.

După *ş*. La Ucuta: *scoşŭ* "scoasei, am scos", 91/40 dar *rroşu* "roşu" 69/9, deci cu *-u* nemarcat cu *psilí*.

La Cavalioti şi Daniil *arrăќişu* "alunec", Cav.176 şi *arăќişu* (cu un singur r), Dan.161/24; *auşu* "bătrân", Cav.168; *caşu* "brânză, caş", Dan.119/3, 169/28; *me ќişu* "mă piş", la Cavalioti.[39]

După *h*: *duhŭ* "duh", Uc.60, 75/15.

După *v*[40]: *avɣ* "sfânt", Uc.67/6, 75/17, 81/26 etc.

După africate. După *ţ*: *gl'eţu* "gheaţă", Cav.499, 710; puţu "puţ, fântână", Dan.166/27; *şuţu*[41] "sucesc, învârtesc", Cav.167/424.

---

[34] Alte exemple la Capidan, **Aromânii**, p. 286. La Caragiu-Marioţeanu, **Liturghier**, p. 88: *amintátècu, fármucu, lócu*. În Neiescu, **Mic atlas**, în "**Indice**", p. 69: *foc* [u] 52/1, 5 şi *foc* 51/4; în h. 176: *loc* [u] şi *łoc* dar şi *locu* (cu *-u* plenison).

[35] Alte exemple la Capidan, **Aromânii**, p. 286.

[36] Această formă se întâlneşte şi la Daniil, 181/34, notată *vésòu* deci *nεsŭ*, cu vocala *ε* (între *e* şi *ă*), specifică graiului în care scrie autorul, greşit transliterată *–ă* de către Per. Papahagi, **Scr. arom.**, p. 181. Este singura dată când *–u* final este marcat cu *[']* psili deasupra: *òu*, redând probabil un *–u* scurt. Ar putea fi însă şi o greşeală de tipar.

[37] La Caragiu-Marioţeanu, **Liturghier**, p. 88: *vărtosu*. Neiescu, **Mic atlas**, h. 115: *osu (3), os (4) şi os (2)*.

[38] La Cavalioti 1149 notaţia originală este *ραγκοζιου*, cf. Hetzer, **Kavalliotis**, 309, p. 130 transliterată de Per. Papahagi, **Scr. arom.**, p. 242 *răgóju* şi nu *răgoziu* ca Meyer.

[39] Cf. Papahagi Per., **Scr. arom.**, **Vocabular**, p. 221, s.v. *ќişu*. La Neiescu, **Mic atlas**, **Indice**, p. 63: *caş*. În h. 172: *a* [u] *uş* [u] şi *a* [u] *uş*.

[40] Fricativa palatală sonoră *ý*, redată în textele originale prin *γ*, este transliterată de Papahagi Per. **Scr. arom.** prin *v*.

[41] La Neiescu, **Mic atlas**: *soţ* [u] 76/1, 3, 5, 7 şi *soţ*, 76/2, 4.

BDD-A3617 © 2003 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:27 UTC)

După *d*: *grumadu* "grumaz", Cav.521; *lucredu* "lucrez", Cav.239; *luńinedu* "luminez", Cav.1054, *mprămutedu* "împrumut", Cav.203; *pătedu*[42] "botez", Cav.110 etc.

După *ĉ*: *aricu*[43] "arici", Cav.391, 887; *feču*[44] "am făcut ", Uc.83/27.[45]

3.2. ***[U] final precedat de un grup de consoane***

În scrierile lui Cavalioti, Daniil şi Ucuta, *u* final după un grup consonantic este redat totdeauna prin *-ou*, fără nici un alt semn grafic care să indice scurtimea sau plenisonia. Totuşi, în prezentarea care urmează vom ține seama de rezultatele unor cercetări relativ recente asupra aromânei[46] care atestă distribuția unui *u* scurt final după un grup consonantic[47] şi care, prin analogie, ar putea oferi ipoteze privind pronunția reală a lui *u* final, în situația respectivă, în graiul pe care-l reflectă operele autorilor în cauză.

După un grup consonantic afară de muta cum liquida: *arrucutescu* "rostogolesc", Cav.505; *aşteptu* "aştept", Uc.79/23; *corbu* "corb", Cav.449; *cornu* "corn", Cav.405; *crescu*[48] "cresc", Cav.97; *curmu* "obosesc", Cav.473; *cur(r)undu* "devreme", Cav.683, Dan.152/20; *faptu* "născut", Uc.79/21; *fundu* "fund", Cav.106, 737; *gorțu* "păr, pom fructifer", Cav.67; *gustu* "gust", Uc.73/17; *multu*[49] "mult",

---

[42] **Ibidem**: *mini – ŋgruşed*$^{+}$ "mă îngraş", 67/2; *mi- ŋg'ised*^{u} "visez", 27/7.

[43] În original *aρítζou*, cf. Hetzer, **Kavalliotis**, p. 132 (0322, 0323), transcris greşit *aritsu* de către Meyer, cf. Papahagi Per., **Scr. arom.,** "Vocabular aromân", p. 193, s.v. *ariču*. Cf. Hetzer, **op. cit.**, passim, Cavalioti redă constant pe *ĉ* prin *τζ*. Vezi şi Papahagi Per., **op. cit.**, p. 320. La Saramandu, **Cercetări**, p. 170: *aricˆ*^{u}.

[44] La Neiescu, **Mic atlas**: *feĉ* , 197/1, 3 şi *feĉ*, 197/3, 6; *viĉ* "viţel", 32/2, *viĉ*, 32/7 şi *viĉ* (*masc. ru*) 32/1 şi *viĉ* 33/2.

[45] La moscopolenii din Nisipari, formele cu *-u* scurt final după o consoană alternează cu forme fără *-u* scurt, indiferent de consoana precedentă: *avinat, miduş, lup, măc, ńic, dar culac, neg, spun, ţap* etc.

[46] Avem în vedere Saramandu, **Cercetări**, p. 170, idem, **Aromâna**, p. 429, Neiescu, **Mic atlas**, passim.

[47] Th. Capidan remarca faptul că în graiul fărşerot, *-u* final nu se rosteşte după un grup consonantic "în cele mai multe cazuri" (**Fărşeroții**, p. 188-189), sau "în mai multe cazuri" (**Aromânii**, p. 287). Vezi şi **supra**, p. 113. Capidan, **Fărşeroții**, p. 136, constată că acest fenomen (alături de altele) există şi în dialectul meglenoromân. Apropierile dintre graiul fărşeroților şi meglenoromână l-au determinat pe G. Ivănescu să creadă că "la origine, fărşeroții n-au fost altceva decât meglenoromâni sau, mai bine, balcanoromâni «macedoromânizați»" (**Colonii meglenoromâne**. **Originea fărşeroților**. Extras din **Buletinul Institutului de filologie română**, f. a., p. 15). Mai târziu, în **Probleme capitale**... p. 325 şi în **ILR** p. 17, G. Ivănescu, susține că fărşeroții, la origine, sunt, un grup intermediar între meglenoromâni şi macedoromâni.

[48] La Capidan, **Fărşeroții**: *cρesc* (p.188

[49] **Ibidem**, p. 89: *mult*.

BDD-A3617 © 2003 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:27 UTC)

Dan.123/5; *păngănescu* "pângăresc", Cav.562; *prrăndu*[50] "prânz" Uc.87/36, 89/39; *semnu* "semn", Cav.867; *somnu* "somn", Uc.75/17, 77/18; *strimtu*[51] "strâmt", Dan.156/22; *suntu*[52] "sunt", Dan.119/13, 123/5, 149/19; *surdu* "surd", Cav.482; *um(p)tu*[53] "unt", Cav.1379, Dan.119/3; *ursu* "urs", Cav.74; *vindu*[54] "vând", Dan.138/13; *vintu*[55] "vânt", Cav.59, ş.a.

După *muta cum liquida*: *lucru* "lucru", Cav.272, Dan.122/5, Uc.67/6, 91/41; *macru* "macru, slab", Cav.1153; *socru* "socru", Cav.746; *aflu* "aflu", Cav.285; Pavlu "Sf. apostol Pavel", Uc.65/2; *ocl'u* "ochi, Cav.596, Dan.150/19; *peducl'u* "păduche", Cav.1154.

Când substantivele masculine şi neutre terminate în *-u* după o consoană primesc articolul hotărât enclitic *-lu*, *u* final se sincopează, realizându-se astfel poziţia *muta cum liquida*: *caplu* "capul", Dan.136/12, 156/22, Uc.67/6; *cuclu* "cucul", Dan.123/5; *luplu* "lupul", Dan.118/2, *pomlu* "pomul", Dan.153/21; *sufletlu* "sufletul", Uc.65/2, 77/20; *truplu* "trupul", Dan.134/11, 150/19.[56]

BIBLIOGRAFIE

Avram, Contribuţii: AVRAM, ANDREI, **Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti**. Bucureşti, Editura Academiei, 1964, XV (Extras din SCL, 1964, fasc. 1-5).
Capidan, Aromânii: CAPIDAN, TH., **Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic**, Bucureşti, 1932.
Capidan, Fărşeroţii: CAPIDAN, TH., **Fărşeroţii. Studiu lingvistic asupra aromânilor din Albania**, în „Dacoromania", VI, 1929-1930. p. 1-210.
Caragiu-Marioţeanu, Liturghier: CARAGIU-MARIOŢEANU MATILDA, **Liturghier aromânesc**, Bucureşti, Editura Academiei ,1962.
Codex Dimonie: DER CODEX DIMONIE, von Gustav Weigand in "Jahresbericht des Instituts für rumännische Sprache", I, IV-VI, Leipzig, 1894, 1897-1899.

[50] **Ibidem**, p. 88: *pρăndz.*
[51] **Ibidem**, p. 89: *stρimt.*
[52] **Ibidem**: *sănt.*
[53] **Ibidem**, p. 88: *umt*.
[54] **Ibidem**, p. 89: *vind*.
[55] **Ibidem**, *vint*. În Neiescu, **Mic atlas**: *áłbu* şi *áłb*^{u} (h. 12); *mi-ŋgâldăscu* şi *mi- ŋgâldăsc*^{u} (h.52); *órbu* şi *orb*^{u} (h. 13); *sémnu* şi *semn* (h. 43). A se compara cu formele *alántu, căndu, dómnu, fáptu, múltu, nimórtu, súntu* din Caragiu-Marioţeanu, **Liturghier**, p. 90. La moscopolenii grăveńi din Nisipari am notat *căntu, untulemnu ursu*, cu *–u* final plenison.
[56] Pentru graiul fărşerot, Saramandu, **Cercetări**, p. 171 şi **Aromâna**, p. 429, semnalează forme cu *-u* scurt după *muta cum liquida*: *cuscr*^{u}, *socr*^{u}, *muşcl'*^{u}. Neiescu, **Mic atlas** înregistrează forme cu *-u* plenison: *biducl'u*, 147/1, 2, 3, 6; *ocl'u* 117/3, dar şi cu *-u* scurt: *ocl'* ^{u} 117/5, 7.

BDD-A3617 © 2003 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:27 UTC)

Dialectologie română: CARAGIU-MARIOȚEANU, MATILDA, GIOSU, ŞTEFAN, IONESCU-RUXĂNDOIU, LILIANA, TODORAN, ROMULUS, **Dialectologie română**, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1977.
Hetzer, Kavalliotis: HETZER, ARMIN, **Das dreisprachige Wörterverzeichnis von Theodoros Anastasiou Kavalliotis**, Hamburg, 1981.
Ivănescu, Problemele capitale: IVĂNESCU, G. **Probelemele capitale ale vechii române literare**, Iaşi, 1947.
Neiescu, Mic atlas: NEIESCU, PETRU, **Mic atlas al dialectului aromân din Albania şi Fosta Republică Iugoslavă Macedonia**, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997.
Neiescu, Petru, **Situația lui «u final» în dialectul aromân din Albania şi din Macedonia**, în SCL, XXVII (1976), nr. 3, p. 231-238.
Papahagi Per., Scr. Arom: PAPAHAGI, PER., **Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea (Cavalioti, Ucuta, Daniil**), Bucureşti, 1909.
PETROVICI, EMIL, **Consoane rotunjite în graiurile aromâne din Albania, în Emil Petrovici, Studii de dialectologie şi toponimie**, Bucureşti, Editura Academiei, 1970, p. 53-55.
Saramandu, **Aromâna**: SARAMANDU, NICOLAE, **Aromâna,** în **Tratat de dialectologie românească,** Craiova, "Scrisul românesc", 1984, p. 423-476.
Saramandu, Cercetări: SARAMANDU, NICOLAE, **Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetica. Observații asupra sistemului fonologic**, Bucureşti, Editura Academiei, 1972.
SARAMANDU, NICOLAE, ***U* final în graiurile aromânei,** în SCL, XXIX(1978), nr. 3, p. 329-340.

BDD-A3617 © 2003 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:27 UTC)